

Katie Roiphe

Lof van het rommelige leven

Essays

Vertaald door
Toon Dohmen

2013
DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

Voor Violet en Leo

Voorwoord

Laat ik beginnen met iets wat ik me van mijn middelbare school herinner: tijdens de Franse les leerden we al snel dat het er niet toe deed wat we lazen – Camus, Sartre, Ionesco of Voltaire – het juiste antwoord op elke vraag luidde altijd: *l'hypocrisie de la bourgeoisie*. We waren goede leerlingen, allemaal meisjes, een zee van marineblauwe uniformen, en dan staken we onze hand op en gaven we braaf het correcte antwoord, waarop madame Camille, onze lerares Frans, ons goedkeurend toelachte. Ik vrees dat die thematische vasthoudendheid hier ook enigszins de kop opsteekt.

Op een dag vroeg een redacteur me een achtergrondstuk te schrijven over de enorme populariteit van de televisieserie *Mad Men*. Toen ik mijn gedachten op een rij probeerde te zetten, moest ik opeens aan rommelige levens denken. Nadat ik de televisieserie een paar dagen achter elkaar intensief had bekeken – niet per se iets wat ik kan aanraden – kreeg ik het idee dat onze conservatieve cultuur gefascineerd is door de aanblik van mensen die te veel drinken, te veel roken, naar bed gaan met mensen met wie ze niet getrouwd zijn, de benevelde glamour ervan, de stijlvolle, ouderwetse spanning en sensatie. Tijdens het schrijven van dat stuk ging ik rommeligheid als iets waardevols zien, als iets goeds, als een verloren en interessante manier van in het leven staan. Ik was al langer teleurgesteld door wat me een zeker gebrek aan verbeeldingskracht leek in de manier waarop de meeste mensen die ik ken hun leven leiden – een soort

bekrompenheid en provincialiteit die heeft postgevat in vrijzinnige, progressieve kringen in New York, een cultuur waarin heilzaamheid als het hoogste goed geldt, een verhulde afkeuring van mensen die hun leven anders proberen in te richten – en nu kon ik dat gevoel van teleurstelling opeens plaatsen.

Tijdens mijn studie en promotie in de Engelse letterkunde heb ik me beziggehouden met close reading van gedichten, en in deze essays probeer ik de buitenwereld op dezelfde manier te beschouwen. Ik wil de taal die we gebruiken uit elkaar halen om de onderliggende fantasieën, mythologieën en vooronderstellingen aan het licht te brengen. Om wat voor onderwerp het ook gaat, of ik nu schrijf over de etymologie van het woord ‘liefdesbaby’ of de seksuele preoccupaties van mannelijke Amerikaanse romanciers, telkens probeer ik een close reading te bieden van culturele verschijnselen. Hoewel ik de essays omwille van de overzichtelijkheid in verschillende delen heb ondergebracht, bestaat er tussen de culturele stukken en de stukken over boeken of persoonlijke ervaringen eigenlijk alleen een denkbeeldig onderscheid; ze raken aan elkaar, ze kruisen elkaar, lopen in elkaar over.

In een recensie van een eerder boek van mij kwam ik de kleurrijke term ‘Roiphe-haters’ tegen, en al was ik er een heel klein beetje door van mijn stuk gebracht, ik ben me ervan bewust dat er bovengemiddeld veel mensen rondlopen die mijn teksten ‘haten’, en dat ik iets bijzonders moet hebben gedaan om die haat over mezelf af te roepen, zo niet te hebben uitgelokt. Ik heb ooit gelezen dat ik werd omschreven als iemand met een ‘voorkeur voor zere plekken’ (*uncomfortablist*), wat zeker ook een rake typering is. Om de een of andere reden – vast iets tegendraads – leg ik bij de meest uiteenlopende onderwerpen graag de vinger op de zere plek, soms ook bij mezelf. In mijn eigen leven doe ik vaak mijn uiterste best conflicten en zelfs meningsverschillen te vermijden, dus het is wel wat vreemd dat ik in mijn essays vaak de confrontatie lijk te zoeken, waardoor mensen zich gauw ongemakkelijk en soms zelfs diep gekrenkt voe-

len. Het is moeilijk uit te leggen waar dat precies door komt. En al geef ik grif toe dat het op zich een weinig zinvolle of houdbare levenshouding is, toch lijk ik mijn dagen zo te vullen: als een vriendelijk persoon, die op papier fel uithaalt.

Een van mijn studenten werkte ooit aan een radioproject over schrijvers en hun ideale werkomstandigheden. Hij was heel serieus en heel slim, en ik had hem ook graag slimme en serieuze antwoorden gegeven. Alleen had ik volgens mij nog nooit 'ideale werkomstandigheden' gekend, of er zelfs maar over nagedacht wat die zouden kunnen zijn. Ik moest bekennen dat mijn ideale werkomstandigheden bestonden uit een deadline en het feit dat de elektriciteitsrekening moest worden betaald.

Wat Virginia Woolf eens opmerkte over romans, geldt ook voor essays en artikelen: ze worden niet 'door onstoffelijke wezens zomaar ergens in de lucht geweven, maar [zijn] het werk van lijdende menselijke wezens en gebonden aan laag-bij-de-grondse materiële dingen zoals gezondheid en geld en de huizen waarin wij wonen'. En als ik terugkijk, kan ik me wel weer wat werkomstandigheden uit de tijd waarin ik sommige van deze essays schreef voor de geest halen: een koortsige baby, een slapeloze maand, een huwelijk dat spaak loopt. Ik vrees dat de rommeligheid van het leven niet alleen het thema van de essays vormt, maar dat de zinnen er ook op een andere manier van doortrokken zijn.

Bij het samenstellen van deze bundel ontdekte ik enigszins tot mijn verbazing dat er in deze stukken, die ik op heel verschillende momenten heb geschreven, die luchtig of juist serieus zijn, stukken die over boeken gaan of over meer algemene culturele zaken, stukken over Jane Austen of echtscheiding, een patroon te ontdekken valt, thema's die bijna obsessief terugkeren, een wereldbeeld, het soms bewust of tot in het perverse opzoeken van extremen, iets wat helemaal niet zo veraf ligt van *l'hypocrisie de la bourgeoisie*. Madame Camille (waar ze ook is) kan tevreden zijn.

Mijn eigen leven is op het moment dat ik dit schrijf ook tame-

lijk rommelig. Ik heb twee kinderen, van twee verschillende vaders; met geen van beiden woon ik samen. Het heeft me best wat moeite gekost dit niveau van rommeligheid te halen, maar het is me gelukt.

Ooit schreef ik iemand: 'Ik ben een soort mislukt normaal persoon. Of misschien dat mijn mislukkingen de weg voor me hebben vrijgemaakt naar nog kleurrijker en schitterender mislukkingen.' En dat lijkt me zeker ook een treffende beschrijving van mijn verhouding tot het conventionele bestaan, want dit boek is onder meer ook een lofzang op, een verdediging van en een onderzoek naar die mislukkingen.

Nadat mijn essay 'Helden zonder glorie' in de *New York Times Book Review* was verschenen, drukte de krant de volgende lezersbrief af:

*Geachte redactie,
Niet alleen draagt u bij aan de totale vernietiging van de literaire cultuur, maar ook aan de ondergang van onze beschaving.
Denkt u daar maar eens over na.*

*John Rendeiro
Union, New Jersey*

Het knipsel hangt nu in mijn werkkamer aan de muur, voor als ik eens een dag moeilijk op gang kan komen.

DEEL I

Leven en tijd

De grote ontsnapping

In moeilijke tijden zoeken sommige mensen hun toevlucht in sigaretten, anderen in drank en ik lees boeken die ik al duizend keer eerder heb gelezen. En dus herlas ik in de buitengewoon moeilijke tijd na mijn scheiding *The Age of Innocence* (*De jaren van onschuld*). In de eerste hoofdstukken keert gravin Olenska na haar scheiding terug uit Europa en weigert het grootste deel van de gegoede stand in New York een etentje bij te wonen dat te harer ere wordt georganiseerd. Zelfs toen Edith Wharton haar boek schreef was die houding al ouderwets, en toch merk ik er ook nog altijd iets van: hetzelfde stigma vermengd met fascinatie. Opeens voelde ik instinctief een band met gravin Olenska, voelde ik me vreemd en onderworpen aan kritische blikken.

In de weken nadat mijn echtgenoot was verhuisd, kreeg ik een e-mail van iemand die aanbood me te helpen bij het schoonmaken van het huis of met koken, een e-mail die beelden opriep van vuile borden die zich in de wasbak opstapelen, vliegen die boven half-opgegeten boterhammen met pindakaas cirkelen, vuile was die zich ophoopt. Ik vroeg me af waar dat nachtmerrieachtige beeld van ons huishouden vandaan kwam. Waarom zou het vertrek van mijn echtgenoot mij en mijn driejarige dochter Violet veroordelen tot een slonzig bestaan? Iemand anders schreef omstreeks diezelfde tijd: 'Er zijn geen woorden voor een ramp van deze omvang. Ik denk aan je.' En het begon erop te lijken dat mijn echtgenoot niet vijf minuten om

de hoek was gaan wonen, maar op tragische wijze om het leven was gekomen.

In de beginnendagen vond ik het nogal vermoeiend anderen dan mijn beste vrienden te vertellen over de scheiding, niet vanwege de emoties die dat bij mij oproep, maar bij hen. Een kennis had de tranen in haar ogen staan: ‘O, god! Arme ziel. *Is het niet vreselijk* om ’s avonds thuis te komen zonder dat er iemand is om mee te eten? *Is het niet vreselijk* om al die uren alleen door te brengen?’ Haar bezorgdheid raakte me, maar maakte ook dat ik me voelde als iemand die over de rand was gevallen van een van die kleurrijke middeleeuwse landkaarten, naar het gebied waar alleen nog zeemonsters en draken leven. De daaropvolgende maanden zou die toon me steeds bekender voorkomen, alsof ik een dodelijke ziekte onder de leden had. Ik kwam in de verleiding haar en anderen te herinneren aan een regel uit *As You Like It (Wat u wilt)* waar een vriendin me op wees: ‘*Men have died from time to time, and worms have eaten them, but not for love.*’*

Een paar maanden later ging ik met een bevriende filosofiedocent koffiedrinken in het Bryant Park. Het was een van die stralende vroege zomerdagen waarop mensen met hun jasjes en vestjes op de arm uit hun kantoren komen stromen. We deden allebei onderzoek in de openbare bibliotheek van New York en namen geregeld samen een koffiepauze. Ik zat midden in mijn verhaal dat ik me langzaam wat beter ging voelen.

‘Ik denk dat je afgesneden bent van je gevoelens,’ zei hij. ‘Dit is een zware tijd voor je.’

Ik probeerde het nog eens. ‘Ik denk dat ik het ergste nu achter de rug heb en eindelijk kan...’

‘Je bent nu heel kwetsbaar.’ Zijn stem klonk zacht. Hij ging eindelijk geduld met me hebben. ‘Je moet wel goed voor jezelf zorgen.’

* ‘Van tijd tot tijd stierf er wel eens eentje of werd door de wormen opgegeten, maar nooit uit liefde’ (vert. Gerrit Komrij).

En zo ging het gesprek maar door. Hij vond mijn plan om in de komende maanden een huis te kopen ‘te ambitieus’. Hij vond dat de nieuwe man met wie ik iets ging drinken ‘te snel’ kwam. Hij vond dat ik ‘te veel hooi op mijn vork’ nam. Nog altijd die zachte stem. Nog altijd roerde met hij met zijn lepeltje in zijn espresso. Toen we het park weer uit kwamen was ik er zo ongeveer van overtuigd dat ik de rit naar huis met de metro ook niet meer ging halen, want de metrorit naar de binnenstad was vast ook ‘té’. Ik begon me af te vragen waar al die verwachtingen dat ik aan het instorten was vandaan kwamen. Nog niet eerder in mijn leven hadden zoveel mensen geprobeerd me ervan te overtuigen dat ik er nu echt beroerd aan toe was. De filosofiedocent mailde mijn beste vriendin, die enigszins tot haar verbazing las: ‘Ik maak me zorgen om Katie.’ Het deed me allemaal denken aan de toch allesbehalve weerloze gravin Olenska in *The Age of Innocence*, die door de mensen om haar heen wordt gezien als een ‘beklagenswaardige en zelfs zielige figuur’, een ‘kwetsbare en meelijwekkende figuur’ en de ‘arme Ellen Olenska’.

Het werd me duidelijk dat er een beeld bestond van de pas gescheiden vrouw waaraan ik niet geheel voldeed: hologisch, verbitterd, afgemat. Sommige van de meer vergaande blijken van medeleven leken opvallend weinig persoonlijk; ze hadden minder van doen met mij als persoon of met wat ik zei dan met wat andere mensen wilden horen. De specifieke details van mijn ervaring losten op in een algemeen idee van een vrouw die uit een huwelijk stapt. En die gesprekken leken een vast patroon te vertonen. Als ik de vraag ‘Is het niet vreselijk om ’s avonds thuis te komen zonder dat er iemand is om mee te eten?’ eerlijk had beantwoord – ‘Nou, soms maak ik een salade met het gevoel dat de avond nog voor me ligt, en dan pak ik een boek dat ik altijd al heb willen lezen, en dat voelt minder eenzaam dan sommige andere etentjes’ – was dat bijna onbeschoft geweest. Het druist in tegen de gangbare verwachtingen, dat weet ik, maar de echte klap van het verlies had ik al verwerkt. Voor mij lag het grote, onhanteerbare verdriet in het verleden, en dit deel,

het opnieuw beginnen, bracht niet alleen de voor de hand liggende verschrikkingen met zich mee, maar ook opluchting.

Op een van de warmste zomerdagen stapte ik samen met Violet uit de trein uit Amagansett. We zaten allebei onder het stof en wel zestien verschillende soorten plakkerigheid, onder meer, maar niet alleen veroorzaakt door een fles frisdrank die in de trein was omgevallen. Violet was ook nog eens verkouden, had een snotneus en een oogontsteking, en we waren op weg naar huis. Ik hield haar op mijn ene arm en droeg onze bagage met de andere. Opeens zag ik twee goede vrienden met hun enorme hond op ons afkomen. De man droeg hun baby in een draagzak op zijn borst. 'Hoe gaat het?' luidde de onvermijdelijke vraag. De enorme hond sprong op. Violet was doodsbang voor het beest en kromp ineen. Uit haar grote, bloeddoorlopen ogen sprak dat ze elk geloof in het laatste sprankje hoop in deze afgetakelde, verdorven wereld had verloren. Ik wilde antwoorden: 'Heel goed! Ze is alleen maar bang voor de hond!' Maar toen zag ik het plaatje voor me. We liepen erbij als een foto die Walker Evans in de Appalachen had kunnen nemen: vuile zomerjurken, baby met snotneus, samengeklit haar. We voldeden helemaal aan het idee dat de wereld van ons had. We stonden op instorten!

Ik heb ooit een heel boek geschreven over hoe belangrijk het is om de wereld niet te vlug in de geijkte feministische termen te vatten.* En toch bespeurde zelfs ik het seksisme dat op de achtergrond meespeelde: een gescheiden vrouw geldt nog altijd als een kwetsbare en meelijwekkende verschijning, terwijl een gescheiden man een grotere mate van autonomie wordt toegedicht. Mijn ex is bijvoorbeeld niet dezelfde mate van bezorgdheid ten deel gevallen. Ik denk niet dat we van gescheiden mannen zo snel aannemen dat ze zich geen raad meer weten. Ik denk niet dat we ons net zoveel zorgen maken om wat er van hen zal worden, dat we vervuld zijn van dezelfde vergaande bezorgd-

* *The Morning After*, vertaald als *Geef ons de nacht terug! Seks, verkrachting en het nieuwe feminisme* (vert.).

heid over hun situatie. We gaan ervan uit dat ze een nieuwe partner zullen vinden en dat ze zich tot die tijd wel zullen redden.

Ik probeer hier niet de bizarre suggestie te wekken dat ik gelukkig ben. Wanneer je een relatie beëindigt, voltrekt er zich in je achterhoofd altijd een kleine begrafenis. Maar deze bijzondere levensfase kent zeker ook momenten van vervoering. Ze herinnert me aan mijn studententijd en de periode kort daarna, waarin je over straat loopt en je de hele wereld, met al zijn goede en slechte dingen, veel indringender ervaart dan wanneer je wat meer gesetteld begint te raken, wanneer je gevoelens wat afvlakken. Nu is het natuurlijk niet altijd eenvoudig die grotere gevoeligheid af te stemmen op het ritme van het leven met een kind. Wanneer ik tot vier uur 's nachts opblijf omdat ik nog niet moe ben, omdat ik *nadenk*, net als vroeger op de universiteit, en dan om halfzeven samen met mijn dochter opsta en wentelteefjes maak, dan kan ik, voorzichtig uitgedrukt, niet zeggen dat mijn lichaam me altijd kan volgen.

Er gebeurt iets wanneer je je oude leven bewust vaarwel zegt; er komt een vreemdsoortige, nerveuze energie vrij. Het is een intens gevoel, dicht op de huid, schril, onrustig, productief. Ik heb bijvoorbeeld nooit geconcentreerder geschreven en nagedacht dan in deze periode. Had ik het boek dat er het resultaat van was willen opgeven voor een paar gelukkige jaren? Natuurlijk. Maar dit soort ongeluk kent zijn eigen troostrijke momenten; het kent vreemde, opwekkende neveneffecten. Het is een van de heel weinige keren dat je als volwassene de kans krijgt jezelf opnieuw uit te vinden. In het heftige nihilisme dat volgt op het verlies van iemand, diep in het gevoel dat je er kapot van bent, ligt een besef van verbijsterende openheid, van eindeloze mogelijkheden. En dat kan, in alle eerlijkheid, gek genoeg ook een prettig gevoel zijn.

Een van de verontrustende kanten van het einde van mijn huwelijk blijkt te schuilen in het gevoel dat ik een flink deel van mijn tijd heb verdaan met ongelukkig zijn. Misschien is dat wel waarom ik mezelf niet de 'tijd' gun waarvan andere mensen lijken te denken

dat ik die nodig heb om te herstellen. Misschien is dat wel waarom ik niet lijdzaam wil afwachten tot de ideale toekomst zich aandient waarin mijn banden weer een conventioneel patroon zullen aannemen. Op een gegeven moment heb je alleen die intense tussenliggende uren: dit is je leven, dus je kunt er maar beter van genieten.

Ik ben naar een feestje geweest. Ik heb een nieuwe jurk naar het feestje aangedaan. De volgende dag heb ik een lichtelijk voldaan, uitgeput gevoel wanneer ik de twintig minuten naar school loop en Violet in de kinderwagen een scone eet. Later die dag ga ik bij de saladebar Cobb in de Upper East Side iets eten met een familielid dat net iets ouder is dan ik. Ze zegt dat ze het onvolwassen van me vindt dat ik nog zo laat naar feestjes ga; het is onverantwoord om tot zo diep in de nacht uit te gaan alsof ik nog twintig ben. Ze wijst me erop dat ik een klein kind heb, iets wat ik in alle hectiek nog niet helemaal vergeten was. Het is opnieuw een blijk van vijandigheid tegen het vervagen van de grenzen, het buiten de categorieën vallen, waar ik tot mijn verdediging aan kan toevoegen *dat er voor mij niet veel te kiezen viel*.

Kort geleden kwam een vriend van me een kennis van me tegen op een feestje. Ze boog zich naar hem toe, legde haar hand op zijn arm en fluisterde op vertrouwelijke toon: 'Hoe gaat het met Katie?' Hij antwoordde: 'Heel goed. Ze is weer lekker college aan het geven.' De kennis boog zich nog iets dichter naar hem toe, haar ogen werden groter: 'Maar hoe gaat het écht met haar?' Mijn vriend draait niet graag om de hete brij heen en zei: 'Volgens mij is ze de gelukkigste vrouw van New York.' Niet waar, natuurlijk. Maar toch, ik waardeer het gebaar.

Je vraagt je onwillekeurig af waar die honger naar details over een ongelukkig bestaan vandaan komt. Is er iets wat sommige getrouwde mensen reden geeft te denken dat iedereen die los van de institutie van het huwelijk door het leven gaat wel moet lijden? Heeft die reden mogelijk ook iets van doen met hun eigen onvrede? (De gelukkig getrouwde stellen die ik ken zijn opvallend minder bezig

met de gedachte dat ik op de een of andere manier op instorten sta. Warwick Deeping, een romancier uit de jaren twintig, merkte op: ‘De mensen die hun huwelijk tot een succes hebben weten te maken, kunnen de mensen wie dat niet is gelukt welwillender bezien.’) Het is me opgevallen dat de stellen die alles willen weten van mijn tragische situatie vaak zelf in relatietherapie zijn. Ze zitten vaak in de fase waarin ze wekelijks een oppas laten komen, zodat ze in een restaurant tegenover elkaar kunnen gaan zitten om tussen het gedoe met menukaarten en obers door de aandacht af te leiden van de enorme afstand en sleur die er tussen hen zijn gegroeid. Om de een of andere reden is het voor die stellen buitengewoon belangrijk te geloven dat je na je huwelijk de afgrond in valt. Bovendien willen ze maar al te graag zien hoe je tijdens je val wild met armen om je heen maait. Maar wat als je, laten we zeggen, weigert te doen alsof je valt?

Ik begon op te merken dat zodra ik me weer een beetje goed begon te voelen, er bijna altijd wel iemand opstond om me te vertellen dat ik de zaken wel in perspectief moest blijven zien. Dat ik me op mijn situatie moest concentreren. Dat ik aan mijn kind moest denken. Er was bijna altijd wel iemand die, wat voor onderwerp ik ook aansneed, het gesprek bracht op de vraag of het wel goed ging met mijn dochter. Ik ben natuurlijk altijd bereid me af te vragen of het goed met haar gaat. Maar ik vroeg me af of ze er wel echt zoveel mee opschoot als ik me overgaf aan de voortdurende bezorgdheid die mensen me leken aan te raden. Kon ik haar niet beter mee naar de dierentuin nemen?

Toen *The Age of Innocence* in 1920 uitkwam, werd het boek aan-geprezen met de provocatieve leus: ‘Was haar verlangen om te schei- den terecht?’ En dat is natuurlijk nog altijd de vraag waar het om draait. In de jaren zeventig was echtscheiding misschien een tijdlang té acceptabel, had het zelfs enig prestige uit elkaar te gaan, maar nu overheersen traditionelere morele opvattingen. Er is altijd de onuit- gesproken aanname dat als je maar wat beter je best had gedaan, als je maar naar een relatietherapeut was gegaan, als je maar wat meer

op elkaar gericht was geweest, je je huwelijk wel had kunnen redden, in het belang van de kinderen.

Een kennis van me dacht er enkele jaren geleden serieus over haar echtgenoot te verlaten. Ze was altijd buitengewoon ordelijk en georganiseerd, althans voor de buitenwereld – met haar ruime flat in de Upper East Side, haar kinderen op goede scholen, haar nauwgezet geplande vakantie-reizen. Toen ze over haar dilemma nadacht, zei ze op een gegeven moment: ‘Ik ben niet zo iemand die gaat scheiden! Ik ben iemand die neerkijkt op mensen die gaan scheiden.’ Dat is misschien eerlijker dan de meeste mensen op dit punt durven te zijn.

Onwillekeurig denk ik dat deze specifieke vorm van morele afkeuring te maken heeft met hoe druk we ons tegenwoordig maken over de opvoeding van onze kinderen, ons verlangen naar Bugaboo-kinderwagens van negenhonderd dollar per stuk, kinderbedjes van Oeuf, biologische, handgemalen babyvoeding, Franse les voor peuters, om nog maar te zwijgen van cursussen gebarentaal voor baby’s, zodat ze al kunnen communiceren voordat ze leren praten – kortom, onze vreemde, hopeloze obsessie met de volmaakbaarheid van de kindertijd. We lijken te geloven in de modieuze illusie dat als we er al onze energie in steken het leven van onze kinderen zo volmaakt mogelijk te maken, zij dat ook zullen worden. En diegenen onder ons die uit elkaar zijn gegaan of zijn gescheiden hebben nogal opzienbarend gefaald bij het scheppen van zo’n volmaakte omgeving. Het ware stigma dat een echtscheiding tegenwoordig aankleeft is dat de voormalige echtelieden falen als ouder.

Tijdens een open dag van de peuterschool van mijn dochter stak een van de aanwezige vaders toen er gelegenheid was vragen te stellen zijn hand op. Het was hem opgevallen dat er onder de vierjarigen een mandje met biscuitjes was rondgegaan. ‘Wat zit er in die koekjes? Zijn ze wel biologisch? Bevatten ze suiker? En mogen de kinderen, eh... er net zoveel nemen als ze willen?’ Het hoofd van de peuterschool knikte geamuseerd. Nee, ze waren niet biologisch. Ja, ze mochten er zoveel pakken als ze wilden. Ze lachte de vader

welwillend toe. Ze was eraan gewend dat hedendaagse ouders nauwlettend toezien op het leven van hun kinderen. Ik herinner me nog de feestjes die mijn ouders gaven, met volwassenen die binnenshuis aten en wijn dronken, en af en toe de tuin in liepen om te roken; de kinderen die in badpakjes en truien buiten rondrenden, die glimwormen in potjes ving, en niemand die zich druk maakte over hoe laat we naar bed gingen en of we vier plakken cake hadden gegeten. Bestond er in die omgeving iets meer begrip voor alternatieven, voor thuissituaties, gezinnen die anders waren? Ik denk graag van wel.

Hoe het ook zij, het grotendeels onuitgesproken taboe op echtscheiding heeft te maken met het grotendeels onuitgesproken verwijt dat je op de een of andere manier onverantwoord met je kinderen omgaat. Zo nu en dan, en op verschillende manieren, flapt iemand dat eruit. Dan zit ik bijvoorbeeld naast een van mijn meest uitgesproken niet-burgerlijke, kinderloze vrienden op de bank, en dan heeft hij het over statistieken, die hij weliswaar verder niet paraat heeft of kan toelichten, maar die zouden aantonen dat een echtscheiding voor kinderen een ramp is. Ik kijk hem aan: zijn baardje van een week, zijn halflange haar, zijn ribbroek. Hij werkt sinds zijn studentijd al vijftien jaar lang aan een roman; hij ligt nog altijd tot vier uur 's middags in bed; het is niet erg overdreven te zeggen dat zijn leven in het teken staat van afwijzing van de verantwoordelijkheden van het volwassen bestaan, en zelfs hij laat ernstige waarschuwingen horen over de opvoeding. (Hij is zelf een kind van gescheiden ouders, wat mogelijk ook bijdraagt aan zijn bijna religieuze ijver op dit punt.) Ik opper voorzichtig dat er omstandigheden bestaan waarin het voor een kind beter is als zijn ouders niet ongelukkig bij elkaar blijven. Hij haast zich te zeggen dat ik mezelf dingen wijsmaak, dat het een egoïstische platitude is waar ouders altijd mee komen om zichzelf gerust te stellen. Hij wijst nogmaals op de onheilspellende, schimmige onderzoeken. En dan antwoord ik nogmaals voorzichtig dat mijn eigen kind vooralsnog prima in haar vel zit, maar concrete bewijzen lijken op dat moment niet relevant.